

Шот А.П.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З КРЕДИТОРАМИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто обліково-аналітичні аспекти виконання договірних зобов'язань перед кредиторами, проведено аналіз та дана оцінка стану розрахунків з кредиторами на вітчизняних підприємствах, визначено причини виникнення та порядок списання безнадійної кредиторської заборгованості, запропоновано напрямки удосконалення обліку розрахунків з кредиторами з метою уникнення фінансових санкцій та покращення платіжної дисципліни підприємства. Розроблено модель обліку штрафних санкцій за розрахунками у боржника та кредитора, обґрунтовано необхідність удосконалення обліку та відображення у фінансовій звітності інформації про безнадійну та прострочену кредиторську заборгованість.

Ключові слова : облік безнадійної кредиторської заборгованості, фінансові санкції, позовна давність, непередбачені активи та зобов'язання.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економіки України характеризується глибокими економічними перетвореннями в усіх галузях економіки на основі ринкових відносин. Ринкові відносини вимагають від суб'єктів господарювання перегляду і системи бухгалтерського обліку, одним із важливих елементів якої є облік розрахунків з кредиторами.

Питання обліку кредиторської заборгованості для більшості підприємств є актуальним та проблемним, що пов'язано з існуванням кризи неплатежі. Сьогодні багато підприємств гостро відчули нестачу власних фінансових ресурсів, потребу кредитних коштів, накопичили значні суми кредиторської та дебіторської заборгованості, що призвело до погіршення фінансового стану та, як наслідок, їхньої платоспроможності.

За таких умов суб'єкти господарської діяльності, в першу чергу стараються вирішити власні проблеми, а виконання фінансових зобов'язань перед кредиторами відкладають на другий план.

Непогашення зобов'язань перед кредиторами призводить до появи простроченої та безнадійної заборгованості, виникнення додаткових витрат, пов'язаних зі сплатою штрафних санкцій, і як наслідок порушення платіжної дисципліни, що в умовах фінансової кризи може призвести до банкрутства підприємства. Тому вирішення проблеми своєчасності розрахунків з

кредиторами у великій мірі залежить від правильної організації обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем обліку розрахунків з кредиторами присвячені численні праці вітчизняних науковців та практиків, серед яких: П.Й. Атамас, К.С. Сурніна, Ф.Ф. Бутинець, Н. В. Потриваєва, Г.Є. Долматова, В.О. Завгородній, В.С. Лень, Л.О. Омелянович, В.В. Сопко, О.В. Чайковська та інші. Проте, проблема своєчасності розрахунків в умовах фінансової кризи, аналітичного обліку кредиторської заборгованості, списання безнадійної та простроченої залишається актуальною.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження обліково-аналітичних аспектів виконання договірних зобов'язань, обґрунтування необхідності удосконалення обліку розрахунків з кредиторами з метою уникнення фінансових санкцій.

Виклад основного матеріалу. Криза неплатежів спричинює появу і збільшення простроченої та безнадійної кредиторської заборгованості, а також кредиторської заборгованості, за якою минув термін позовної давності. Аналіз статистичних даних свідчить, про значну частку кредиторської заборгованості у поточних зобов'язаннях підприємств, незважаючи на те, що не враховані підприємства тимчасово окупованих територій.

Динаміка кредиторської заборгованості в Україні подана у табл.1.

Таблиця 1

Динаміка кредиторської заборгованості в Україні за 2012-2015рр.*

(млн грн.)

На початок року	Поточні зобов'язання, всього	Кредиторська заборгованість	Частка кредиторської заборгованості у поточних зобов'язаннях, %
01.01.2012	2097647,6	1753282,8	83,6
01.01.2013	2448985,8	1990946,9	81,3
01.01.2014 ¹	2358541,4	1335487,7	56,6
01.01.2015 ¹	2936220,2	1673808,7	57,0

¹без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя

* Складено автором за даними [8]

Серед усіх видів кредиторської заборгованості в обліку особливо виділяються зобов'язання перед постачальниками, не оплачені в строк, та ті, за якими минув термін позовної давності, які свідчать про порушення підприємством розрахункової дисципліни. Тому сучасні умови господарювання вимагають вирішення ряду проблем як теоретичного, так і практичного характеру, пов'язаних з визначенням та відображенням таких видів кредиторської заборгованості в бухгалтерському обліку.

Проведене дослідження показало, що жоден з використовуваних в бухгалтерській та податковій практиці нормативних документів не містить конкретного терміну «списання кредиторської заборгованості», а для прийняття управлінського рішення щодо списання кредиторської заборгованості, необхідно, щоб така заборгованість отримала статус безнадійної.

Отже, на нашу думку, списання кредиторської заборгованості – це операція з одночасним визнанням доходу та виключенням (списанням) з обліку непогашеної (або не оплаченої кредитором), достовірно визнаної суми кредиторської заборгованості.

Як для податкового, так і бухгалтерського обліку важливими є ознаки, за якими кредиторська заборгованість вважається безнадійною. Проте в бухгалтерському законодавстві такі визначення відсутні.

Перелік ознак безнадійної заборгованості наведено лише в ПКУ [1], а саме: безнадійна заборгованість – це заборгованість, яка відповідає одній з таких ознак: - заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності; - заборгованість, яка залишилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних після звернення кредитором стягнення на заставлене майно відповідно до закону та договору за умови, що інші дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника, визначені нормативно-правовими актами, не призвели до повного покриття заборгованості; - заборгова-

ність, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством.

Ще одним важливим аспектом, поряд з ознакою безнадійності, який лежить в основі списання кредиторської заборгованості, є строк позовної давності. Позовна давність, відповідно до ст. 256 Цивільного кодексу України – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки [2]. Тобто якщо, у договорі зазначено термін виконання зобов'язань (оплата за поставлені товарно-матеріальні цінності або виконані роботи чи послуги), то строк позовної давності починає обчислюватися з дня, наступного за останнім днем його невиконання. Відлік терміну позовної давності починається з дати виникнення у кредитора права пред'явити своєму боржникові вимогу.

Важливий нюанс в бухгалтерському обліку заборгованостей, за якими минув строк позовної давності, полягає у тому, що закінчення строку позовної давності не тягне за собою припинення суб'єктивного права та не позбавляє від статусу боржника. У ч. 1 ст. 267 ЦКУ закріплено положення, згідно з яким особа, яка виконала зобов'язання після закінчення позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності. Притягнення боржника до відповідальності можливо, якщо він прострочив виконання свого зобов'язання, тобто якщо він не приступив до його виконання або не виконав його в строк, установлений договором чи законом [2].

Враховуючи, що найчастіше підставою для виникнення зобов'язань слугує договір, саме від дня, що настає за останнім днем установленого в договорі строку, з'являється підстава застосовувати неустойку, різновидами якої є штраф і пеня (рис.1).

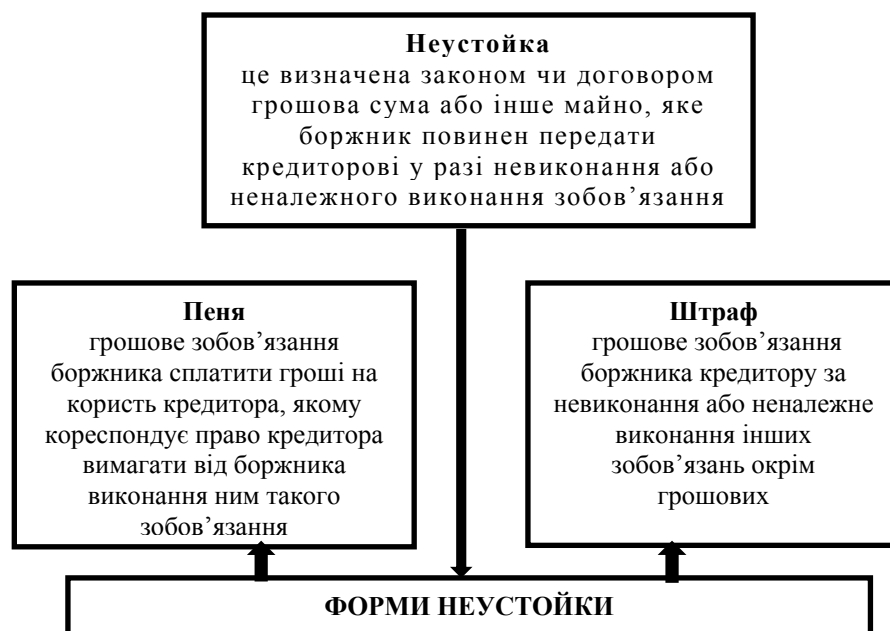

Рис.1. Форми неустойки

Слід зазначити, що часто у бізнесі трапляються випадки, коли конкретний строк розрахунків або постачання не зазначений у договорі, особливо коли його укладено у спрощеній формі (наприклад, є тільки акт приймання-передачі товарно-матеріальних цінностей). У такому випадку кредитор має право вимагати його виконання у будь-який строк, а боржник зобов'язаний його виконати протягом семи днів від дня пред'явлення вимоги. З восьмого дня можна почати нараховувати неустойку, термін позовної давності до вимог щодо стягнення один рік. Боржнику слід пам'ятати, що штраф застосовують одноразово до суми боргу (у відсотках або твердій сумі, що зазначена у договорі), а пеня нараховується за кожний день прострочки у подвійному розмірі облікової ставки НБУ. Причому, якщо облікова ставка у розрахунковому періоді змінювалася, то суму боргу слід рахувати окремо за кожний період.

З урахуванням вищевказаного важливим є укладання письмових договорів купівлі-продажу із чітко визначеним терміном виконання зобов'язання з оплати товарів (робіт, послуг). Тоді позовна давність відраховуватиметься від термінів, встановлених у договорі.

Боржнику треба пам'ятати, що кредитор має право вимагати сплатити суму боргу з врахуванням індексу інфляції за весь час прострочення, а також три відсотки річних від простроченої суми [2].

Крім знання юридичних аспектів, важливим є як для кредитора, так і боржника, правильне відображення в обліку штрафних санкцій з

дотриманням П(С)БО 15 «Дохід», П(С)БО 16 «Витрати» та П(С)БО 11 «Зобов'язання» (рис.2)[5;6;7].

Суму штрафних санкцій за невиконання покупцем зобов'язань за придбаний товар кредитор повинен визнати іншим операційним доходом. Якщо боржник не визнає штрафних санкцій, то до моменту сплати грошових коштів суму штрафних санкцій необхідно облікувати на позабалансовому рахунку 041 «Непередбачені активи», тобто зафіксувати суму очікуваного відшкодування збитків.

Якщо кредитор стовідсотково не впевнений в отриманні коштів, то сума боргу буде обліковуватись на позабалансовому рахунку, і коли ймовірність надходження економічних вигід (коштів) з'явиться, лише тоді борг доцільно відобразити на рахунку 715 «Одержані штрафи, пені, неустойки». Це пов'язано в першу чергу з тим, що навіть наявність рішення суду про стягнення суми штрафних санкцій не є гарантією того, що їх буде отримано, бо боржник може виявитися неплатоспроможним тощо.

Стосовно відображення в обліку підприємства-боржника суми штрафів, то слід сказати, що до настання повної впевненості у тому, що відбудеться зменшення економічних вигід, штрафи треба обліковувати на позабалансовому рахунку 042 «Непередбачені зобов'язання». І лише тоді, коли боржник визнає зобов'язання та згоден на сплату штрафів, суму штрафних санкцій доцільно віднести на інші витрати операційної діяльності, а саме рахунок 948 «Визнані штрафи, пені, неустойки».

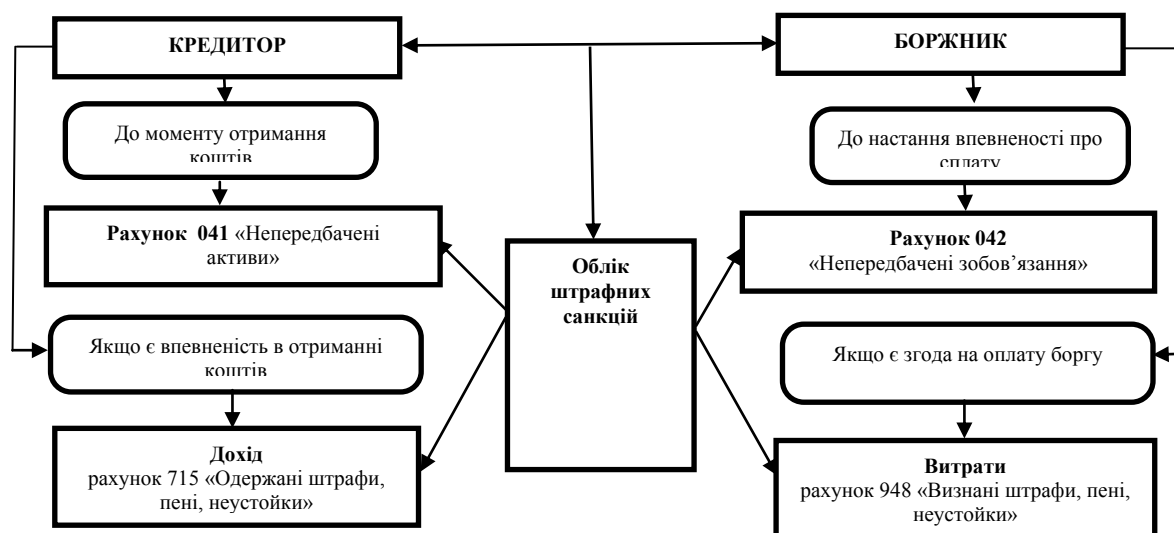

Рис. 2. Модель відображення в обліку штрафних санкцій*

*Авторська розробка

Для бухгалтерського обліку важливим є визначення точної дати, коли починається і закінчується термін позовної давності, адже списання безнадійної кредиторської заборгованості, за якою минув термін позовної давності, тісно пов'язане з відображенням доходу (рахунок 717 «Дохід від списання кредиторської заборгованості») [4]. Несвоєчасне відображення доходу від списання кредиторської заборгованості тягне за собою нарахування та сплату фінансових санкцій.

Отже, невиконання підприємством договірних зобов'язань перед своїми партнерами може призвести до виникнення додаткових витрат на сплату фінансових санкцій з однієї сторони (рахунок 948 «Визнані штрафи, пені, неустойки») та появи доходу при списанні простроченої заборгованості з іншої сторони.

Для того, щоб не пропустити та контролювати дату відображення в обліку списання кредиторської заборгованості і визнання доходу, підприємствам доцільно Наказом про облікову політику ввести в робочий план рахунків аналітичні рахунки для обліку простроченої кредиторської заборгованості за її видами та термінами виникнення. На наш погляд, з метою контролю цього не достатньо. Необхідно також внести зміни в діючі облікові реєстри (журнал №2 та №3) або вести облік простроченої кредиторської заборгованості окремо в реєстрах довільної форми. Основними реквізитами таких облікових реєстрів мають бути: дата виникнення і погашення заборгованості та первинний документ, що підтверджує операцію (у тому числі списання кредиторської заборгованості, за якою минув термін позовної давності), оскільки відповідно до Закону України «Про

бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [3] підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи.

Така інформація є надзвичайно важливою і для управлінського обліку, адже прийняття рішення про списання кредиторської заборгованості має бути документально підтверджено.

Крім цього, для відображення достовірної інформації у фінансовій звітності підприємств (ф. №1) доцільно, на законодавчому рівні внести зміни в діючий План рахунків та ввести субрахунки (рахунки) для обліку простроченої кредиторської заборгованості за термінами. Це в першу чергу стосується рахунків 60 «Короткострокові позики», 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 681 «Розрахунки за авансами одержаними», 50 «Довгострокові позики» [4].

Доцільним було б наведення суб'єктами господарювання інформації про суми безнадійної, простроченої кредиторської заборгованості та за якою минув термін позовної давності також і у примітках до фінансової звітності, аналогічно дебіторській заборгованості.

Метою ведення обліку та складання фінансової звітності є, як відомо, надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про діяльність підприємства. А в умовах фінансової кризи істотне значення має якість інформації про стан розрахунків з кредиторами, що формується на базі даних бухгалтерського обліку конкретних суб'єктів господарювання. На сьогодні отримання такої інформації в обсязі і

вигляді, достатньому для проведення аналізу розрахунків з кредиторами є неможливим як за її відсутності у фінансових звітах суб'єктів господарювання, так і офіційних статистичних даних.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показало, що невиконання зобов'язань боржником перед кредитором найчастіше пов'язано з тим, що договори не укладаються в письмовій формі, в них не чітко визначена дата сплати боргу, а це у багатьох випадках унеможливує притягнення до відповідальності боржника та нарахування штрафних санкцій. Своєчасність розрахунків є важливим як для боржника, так і кредитора, і його забезпечення у великій мірі залежить від правильної організації бухгалтерського обліку та

повсякденного здійснення контролю. Наявність у фінансовій звітності суб'єктів господарювання інформації про суми безнадійної та простроченої заборгованості дозволило б приймати ефективні управлінські рішення як внутрішніми, так і зовнішніми користувачами, а це надзвичайно важливо в умовах євроінтеграції вітчизняної економіки.

Подальші дослідження за даною проблематикою можуть бути спрямовані на аналіз проблем відображення в обліку податків за списаною кредиторською заборгованістю, розробці моделі оптимізації договірних відносин та удосконалення обліку розрахунків вітчизняних підприємств з іноземними партнерами в контексті активізації євроінтеграційних процесів в Україні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 № 435-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07. 1999 р. № 996 – XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
4. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
5. П(С)БО 15 «Дохід», затв. Наказом МФУ від 29.11.1999 № 290. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>
6. П(С)БО 16 «Витрати», затв. Наказом МФУ від 31.12.1999 № 318. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
7. П(С)БО 11 «Зобов'язання», затв. Наказом МФУ від 31.01.2000 № 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>
8. Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/sze.htm.

REFERENCES

1. Podatkovyy kodeks Ukrayiny vid. [Tax Code of Ukraine]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
2. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny vid [Civil Code of Ukraine]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
3. Zakonu Ukrayiny «Pro bukhhalters'kyu oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini» [The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
4. Instruktsiya pro zastosuvannya planu rakhunkiv bukhhalters'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'yazan' i hospodars'kykh operatsiyu [Instructions on the application of the plan of accounts of assets, capital, liabilities and business operations]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> [in Ukrainian].
5. P(S)BO 15 «Dokhid». [P (S) 15 "Revenue"]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> [in Ukrainian].
6. P(S)BO 16 «Vytraty». [P (S) 16 "Expenses"]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> [in Ukrainian].
7. P(S)BO 11 «Zobov'yazannya». ["Commitments"]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> [in Ukrainian].
8. Ofitsiynyy sayt Derzhkomstatu Ukrayiny [The State Statistics Committee of Ukraine Official site]. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/sze.htm. [in Ukrainian].

Одержано 13.03.2017 р.